

مراعات بیلاقی و قشلاقی

Summer and Winter Rangelands

تأثیر عوامل آب‌وهوایی، خاک و پستی و بلندی زمین (توپولوژی) در مناطق مختلف سرزمین، به ظهور و استقرار گیاهان مختلف، و در نتیجه ایجاد مراعات متفاوت انجامیده است. تفاوت‌های موجود در مراعات و گیاهان آنها موجب شده است تقسیم‌بندی‌هایی در مورد مراعات لحاظ شود. از جمله، مراعات را براساس زمان و فصل مناسب بهره‌برداری از گیاهان آن از این قرار تقسیم‌بندی کرده‌اند: مراعات بیلاقی، مراعات میان‌بند و مراعات قشلاقی.

عامل بروز تفاوت‌ها و انجام تقسیمات یادشده، تغییرات ارتفاع از سطح دریا و یا تغییرات عرض جغرافیایی است که به تغییرات دما منجر می‌شود. این امر بر شروع و طول دوره رویش گیاهان، و سرانجام فصل بهره‌برداری یا چرا تأثیر مستقیم خواهد نهاد [۱].

مراعات بیلاقی

مراعات بیلاقی تابستانی، معمولاً در مناطق کوهستانی واقع شده‌اند. زمستان‌های این نواحی سرد و سطوح مرتفع آنها اغلب پوشیده از برف است و تابستان‌های خنکی دارد. این نوع مراعات بیشتر در فصل گرما و غالباً از اوایل تابستان تا اوایل پاییز مورد استفاده قرار می‌گیرند [۲]. به این مراعات اصطلاحات دیگری همچون مراعات علفی [۳] و مراعات سردسیری [۴] نیز اطلاق می‌شود.

مراعات بیلاقی در فصل گرما مورد استفاده قرار می‌گیرند به‌همین دلیل علوفه نواحی بیلاقی دارای کیفیت خوبی بوده و خوش‌خوراک می‌باشد. بهترین مراعات بیلاقی تابستانه ایران در شمال خراسان، قسمت‌های مرکزی البرز، کوه‌های سهند و سیلان، ارومیه، کوه‌های زاگرس، کوه‌های مناطق همدان و تویسرکان، ملایر و نهاوند قرار دارد. برخی از مراعات در مناطق مذکور به‌قدری مرغوب است که با مراعات کشورهای اروپایی قابل مقایسه می‌باشد [۲]. سطح این مراعات در ایران ۱۴ میلیون هکتار و وضعیت آنها نسبتاً خوب تا متوسط ذکر شده است [۳].

مراعات بیلاقی ایران در رشته جبال البرز و زاگرس و سایر مناطق کوهستانی قرار دارند، در این مناطق دوره رویش گیاهی دیر شروع شده و به‌طور معمول به‌علت شروع سرمای زودرس، طول دوره رویش گیاهی کوتاه است. این مراعات در فصل تابستان مورد چرای دام قرار می‌گیرند [۱]. مدت‌زمانی که این مراعات برای چرای دام‌های عشایری مورد استفاده قرار می‌گیرند سه تا چهار ماه است [۴].

از آنجایی که مقدار برف، شدت تابش خورشید، نوع ضخامت خاک و دیگر عوامل در نقاط و قسمت‌های مختلف ارتفاعات مراعات بیلاقی متفاوت است، براین اساس پوشش گیاهی و دوره رشد آن نیز در نقاط مختلف، متفاوت خواهد بود. به‌همین دلیل دامداران سعی می‌کنند تا آنجا که مقدور باشد هر نوع دام را در قسمت خاصی از مرتع بچرانند و یا هر قسمت از مرتع را به نوعی دام اختصاص دهند که گیاهان آن قسمت متناسب با نوع و سن و وضعیت چرای آن دام باشد. از این‌رو گروهی از دامداران مراعات نسبتاً بزرگ بیلاقی تابستانی را برای چرای انواع احشام خود به‌این صورت تقسیم می‌کنند: قسمت یا مرتع بزها- قسمت یا مرتع بره‌ها- قسمت یا مرتع گوسفندان شیری و در مواردی هم قسمت یا مرتع شتری. تا آنجا که تعداد چوپان و دیگر امکانات اجازه دهد، بزها را به قسمت‌های ریزشی و سنگلاخی و صخره‌ای کوه می‌برند، زیرا حیوانات دیگر به‌خصوص بره‌ها در اینجاها قادر به چرا نیستند. محل‌های خنک با علف نرم و زمین بدون سنگلاخ به بره‌ها اختصاص می‌یابد. قسمت‌هایی از مرتع که نزدیک به چادرها است برای گوسفندان شیری مناسب‌تر است [۲].

مراعات قشلاقی

مراعات قشلاقی مراتعی هستند که در دشت‌های پایین‌دست واقع شده‌اند و در فصل زمستان مورد چرای دام قرار می‌گیرند [۵]. مراعات بوته‌ای [۳] و مراعات گرمسیری [۴] دیگر نام‌های این مراعات هستند. مراعات سرخس، ترکمن‌صحرا،

عمده ترین مراتع ییلاقی و قشلاقی ایران و عشایر استفاده کننده از آنها

مراتع قشلاقی خوزستان تمام دشت خوزستان را شامل می شود و به عنوان مراتع قشلاقی دام های بختیاری مورد استفاده قرار می گیرند. مراتع ییلاقی آنها کوه های بختیاری از جمله زردکوه است. کوچ از ییلاق به قشلاق از اوایل پاییز شروع شده و حدود ۳۰ روز به طول می انجامد. مراتع قشلاقی دشت مغان و مراتع ییلاقی کوه های سهند و سبلان مورد استفاده دام های ایلات ایلسون قرار می گیرد. در حال حاضر با ایجاد مراکز تولیدات کشاورزی در دشت مغان با استفاده از تأسیسات سد ارس سطح اراضی قشلاق در این دشت محدود شده است.

مراتع قشلاقی قسمت جنوب (کرانه های جنوب غربی خلیج فارس) و مراتع ییلاقی کوه های فارس مورد استفاده دام های ایلات قشقایی قرار می گیرد. مراتع قشلاقی سرخس در شمال شرقی خراسان و کوه های شمال خراسان مورد استفاده دام های دامداران خراسانی است. مراتع ییلاقی اکراد در شمال خراسان و مراتع قشلاقی آنها در شمال شرقی استان گلستان در منطقه مراوه تپه قرار دارد [۶]. ترکمن ها در جنوب شرقی دریای خزر و شمال خراسان زندگی چادرنشینی دارند. در سایر قسمت های ایران از جمله لرستان، کردستان، استان مرکزی، سیستان و بلوچستان و مناطق اطراف کویر مرکزی نیز ییلاق و قشلاق وجود دارد.

کتاب شناسی

۳. بحرانی، محمدجعفر (۱۳۸۹). *مقدمه ای بر مرتع و مرتعداری* (چ. دوم) انتشارات آبیژ.
۴. پازوکی، منوچهر (۱۳۸۰). *مرتع*. انتشارات نشر دانشگاهی.
۵. شیدایی، گودرز (۱۳۷۵). *فرهنگ مرتع*. انتشارات سازمان جنگل ها و مراتع.
- ۲- کردوانی، پرویز (۱۳۸۸). *مراتع، مسائل و راه حل های آن در ایران* (چ. پنجم). انتشارات دانشگاه تهران.
- مصدافی، محمدرضا (۱۳۹۴). *مرتعداری در ایران* (چ. هفتم). انتشارات

دشت گرگان، دشت مغان، جلگه خوزستان، فارس و اطراف کویر مرکزی از جمله مراتع قشلاقی ایران هستند. مراتع قشلاقی در دشت های پست و یا در مناطق با عرض جغرافیایی کم واقع شده اند و رشد گیاهان در این مراتع در اواخر پاییز و زمستان میسر است. در این مناطق درجه حرارت بالا است و امکان خروج دام از آغل در فصل سرد میسر بوده و چرا از بقایای گیاهان انجام می پذیرد [۱]. مراتع قشلاقی در فصل های سرد سال به مدت پنج تا هفت ماه مورد استفاده دام های عشایر و دامداران کوچنده قرار می گیرند. بعضی از دامداران خرده پا و روستایی در تمام مدت سال حتی فصل های گرم سال دام های خود را در مراتع گرمسیری نگه می دارند [۴].

مراتع میان بند

در تقسیم بندی مراتع براساس زمان بهره برداری علاوه بر مراتع ییلاقی و قشلاقی گروه دیگری از مراتع با عنوان مراتع میان بند قرار می گیرند. در واقع مراتع میان بند حد فاصل مراتع ییلاقی و قشلاقی هستند. مسیری که گله ها از قشلاق به ییلاق طی می کنند از چندین ده کیلومتر تا چندین صد کیلومتر متفاوت است. مراتع میان بند در این حد فاصل قرار می گیرند. در جریان تغییر مکان دام از قشلاق به ییلاق و برعکس، مراتع میان بند مورد چرای دام واقع می شوند، به عبارت دیگر در دو مقطع از سال از این مراتع برای چرای دام استفاده می شود [۴]. از سوی دیگر به علت مساعد بودن شرایط محیط برای زندگی در این مناطق در مقایسه با دشت های پست و کوه های مرتفع، روستاهای زیادی در این محدوده قرار گرفته اند. استفاده دائمی دام های روستاییان از این مراتع نیز عامل دیگری است تا شدت تخریب در مراتع میان بند در حالت نسبی بیشتر از مراتع قشلاقی و ییلاقی باشد.

دانشگاه صنعتی سجاد.

۱- مقدم، محمدرضا (۱۳۸۶). مرتع و مرتع‌داری (چ. چهارم). انتشارات دانشگاه تهران.

علی طویلی

عضو هیات علمی دانشگاه تهران

